

Jak se píše pro peníze

Ekonomické souvislosti vzniku

Nerudových *Povídek malostranských*

Dagmar Mocná

Dne 15. března 1877 napsal Neruda v dopise příteli V. K. Šemberovi: „*K tomu ještě ty svízele s každou zlatkou! Píšu, a administrace nic, pošlu domovnici a – domovnice se směje, že se jako rozumí samo sebou, že nepřinese nic. Dal jsem se honem do psaní – to je náké psaní v nemoci! A mám za osm dní hotovou a) bohopustou pašijní legendu – 44 verše, b) pitomou povídkou – asi pět stránek; ale to se má teprv redakcím dát, tisknout a pak teprv honorovat!*“ (NERUDA 1954: 173.)

Tou „*bohopustou legendou*“ byla podle všeho pozdější slavná *Balada pašijová* a „*pitomou povídkou*“ malostranská humoreska *Jak to přišlo* – vyšla o čtrnáct dní později v *Lumíru* a snad Nerudovi pomohla alespoň zčásti překonat akutní nedostatek financí.

To, že se Neruda živil psaním, je všeobecně známo, avšak toto povědomí se aplikuje většinou pouze na fejetony – zda tato skutečnost byla brzdou autorova uměleckého růstu, či zda jej naopak stimulovala, řeší nerudovští vykladači již více než sto let. Problém Nerudova „psaní pro peníze“ je tedy poměrně široce a dlouhodobě ventilován, dosud však nebyl vztažen k jeho povídkám a básním. Ty jakožto nesporné projevy jeho uměleckých aspirací jako by byly z těchto pragmatických kontextů automaticky vyňaty, přestože realita byla podstatně složitější. V následujícím textu se pokusíme ekonomické souvislosti Nerudova literárního působení alespoň zčásti rozkrýt.

Ve své publicistice Neruda ekonomické aspekty spisovatelské profese programově marginalizoval: český spisovatel podle něho nemá psát proto, aby se uživil, nýbrž proto, aby pomohl svému národu udržet a rozvinout jeho identitu. Připouštěl sice, že „*nesmí u spisovatele roční příjem sklesnout pod cifru, jíž je potřebí k bytí třeba skromnému*“ a vyzýval proto vzmáhající se střední vrstvy, aby nákupem knih a časopisů umožnily českým spisovatelům alespoň tuto skromnou existenci. Měl však za to, že i tehdy, když tyto apely selžou a potenciální čtenáři nechají autory na holičkách, nemá český spisovatel morální právo chovat se tržně – třeba tak, že kvůli obživě začne psát německy: „*Český spisovatel je vojínem, je strážní národa, a ta stráž nesmí přejít prostě do nepřátelského tábora, docela snad za důvodem, že není dostatečně zásobována potravou a oděvem! V té věci není pražádného smlouvání se*“ (NERUDA 1910: 76).

Nerudova soukromá korespondence, plná stesků na neutěšenou finanční situaci, ovšem dokládá, jak obtížné bylo pro českého spisovatele podle těchto etických ma-

xim žít. Nešlo jen o to, že autor Nerudova formátu a společenského postavení nemohl chodit po Praze hladový a otrhaný; ani on totiž – navzdory svému hlubokému vlastnictví a výše citovaným proklamacím – nebyl ochoten prožít svůj život v totální askezi, tzn. bez možnosti kupovat si knihy, chodit do společnosti a cestovat, zejména když byl trvale konfrontován se vzrůstajícím životním standardem politických špiček, jejichž věhlas pomáhal svým talentem budovat. Je pravda, že na rozdíl od většiny svých kolegů nemusel živit rodinu; možná i proto se navzdory svým úspěchům u žen nikdy neoženil, neboť by tím na sebe uvalil doživotní ekonomické břímě, jehož rozsah, odvíjející se zejména od počtu narozených dětí, navíc nešel předem odhadnout. I tak ovšem plat redaktora *Národních listů* na pokrytí jeho osobních potřeb – sice skromných, ale přece jen nadstandardních – zdaleka nestačil.¹ Trvalou součástí jeho života se proto stala větší či menší míra zadlužení a neustálé vymýšlení toho, jak si chybějící finanční prostředky opatřit.²

Obecně se Neruda snažil vydělat si peníze navíc jinak než rozhojněním svých literárních příspěvků. Zvláště opatrný byl v případě básní; nadprodukcí v této oblasti považoval za velmi problematickou a shledával ji jako neblahý jev i u autorů tak mohutně disponovaných, jako byl Jaroslav Vrchlický.³ Poezie byla pro Nerudu povýtce niternou záležitostí, nikoli součástí každodenního spisovatelského provozu. Slova, jimiž v r. 1863 odmítl žádost pořadatelů moravského almanachu *Cyril a Metoděj* o příspěvek: „*Nejsem však již po více než dvě léta skutečně v duševním tom klidu, abych básně psáti mohl*“ (NERUDA 1965: 19), by se dala vztáhnout na celou jeho básnickou produkci. S takovýmto tvůrčím založením pochopitelně nemohl učinit z poezie zdroj své obživy.⁴ Jako práci navíc raději vykonával ryze řemeslné činnosti, jako bylo redigování profesního krejčovského časopisu. Jeho nejbližší spolupracovník v *Národních listech* J. Arbes byl touto skutečností šokován; nemohl se vnitřně smířit s tím, že si jeden z nejlepších

1) Je pravda, že se pečlivě šatil, rád kupoval svým přátelům dárky, byl vášnivým sběratelem mincí, což nebyl zrovna levný koníček, a čas od času si objednával kvalitní vína. Byly však také doby, kdy zůstal v restauraci dlužen několik dní za obědy (NERUDA 1954: 145) a kdy měl velký problém sehnat peníze na činži (TAMTÉŽ: 150).

2) Údaj o jeho redaktorském platu se mi nepodařilo dohledat. Z dopisu V. K. Šemberovi se dozvíme pouze to, že v r. 1876 mu J. Grégr v rámci úsporných opatření snížil roční gáži o 300 zlatých (NERUDA 1954: 140). V téže listě Neruda rovněž příteli sděluje, že jeden z nově přijatých redaktorů dostává 6 zl. denně, jeho roční plat by se tedy pohyboval kolem 1 800–2 000 zlatých; tento hypotetický výpočet však poněkud zpochybňuje Nerudova radost z toho, že za práci vykonávanou po „*tři dny, denně čtrnáct hodin*“ obdržel 25 zlatých. Připočteme-li k tomu, že externí příspěvatelé dostávali za napsání fejetonu 4–5 zlatých, je výše uvedená denní mzda 6 zlatých zřejmě poněkud nadprůměrná. Standardní roční plat redaktora *Národních listů* se tedy zřejmě pohyboval někde kolem 1 500 zlatých. Neruda přitom zřejmě nebyl nijak platově zvýhodňován; navenek sice hrál roli prominentní osobnosti *Národních listů*, avšak z výše uvedeného dopisu je zřejmé, že mu Grégr v případě potřeby neváhal plat snížit stejně jako všem ostatním, či dokonce více než jim. Pro srovnání uvedme, že roční gáže Nerudova přítele, významného operního pěvce Josefa Lva Činila 3 000 zlatých; byl však vedením Prozatímního divadla shledán „*příliš drahým*“, a proto mu v r. 1877 byla jeho gáže snížena na 2 000 zlatých ročně (NERUDA 1954: 184). Dodejme, že za třípokojový byt v Konviktské ulici platil Neruda ročně 200 zlatých (tento nájem však sám okomentoval jako velmi výhodný).

3) Zcela explicitně to formuloval v dopise A. Heydukovi z 12. 2. 1889: „*Píšeš mně příliš mnoho, zrovna jako Vrchlický, ba i někdy sám Čech. Všichni básníci ve světě nenapišou 365 dobrých, nových básní do roka, a Ty a V. jich chcete napsat 2x tolik! Následky jsou dle toho. Věci jsou nestejně ceny, byť arcí byl ve všem zřejmý talent, čtenář se unaví. Já jsem taky čtenář, taky mám právo říci: „Unavuje mne už tímhle druhem.“ Rekl jsem Ti často věru dost: Nesedej každému – nedávej se k hyperprodukcí nutit*“ (NERUDA 1963: 181).

4) Na rozdíl od většiny spisovatelů 19. století napsal za celý život jen minimum příležitostných básní. Jednou z nich byla proslulá *Jen dále!*, jež zdobila titulní stranu jubilejního čísla *Národních listů* v den 25. výročí jejich založení (1. ledna 1886). O tuto zakázku Neruda ovšem velmi stál a věnoval jí maximální péči; trvalo téměř měsíc, než přes několik variant dospěl k jejímu definitivnímu znění (NERUDA 1963: 285–288).

českých spisovatelů musí přivydělávat tak podřadnou prací (ARBES 1968: 185) – pro Nerudu to však možná bylo snazší, než kdyby šel navenek důstojnější cestou rutinního psaní povídek a básní. Alespoň z jeho referování o jedné blíže neurčené zakázce tohoto druhu vysvítá nefalšované uspokojení z nenadálého výdělku i z vlastní výkonnosti: „*Sotva jsem přijel z Roudnice domů, dostal jsem práci, považ si, práci, která vynesla celých dvacet pět zlatých r.č.! Zato mně spolkla tři dny, denně čtrnáct hodin. Jsem tak trochu unaven, as tak jako honící pes k večeru*“ (NERUDA 1954: 124).⁵ A pakliže Neruda v žertu přece jen připouštěl možnost beletristického „psaní pro peníze“, týkalo se to příznačně „pouhé“ literatury pro mládež – kterou ostatně v reálu vůbec nepěstoval.⁶

Na psaní fejetonů – hlavní zdroj Nerudových příjmů – se pochopitelně jeho vnitřní nechuť k nadprodukcí nevztahovala. Byť byl obstaráváním podčárníku *Národních listů* a povinností psát nedělní causerii vytižen více než dostatečně, čas od času hledal pro své fejetony další odbytiště. Bylo to zcela logické: fejetony byly (na rozdíl od poezie) už svým základním určením žánr povytce spotřební a on tuto oblast ovládal tak, že se mu v Čechách té doby nikdo nevyrovnal. Přesto byly jeho snahy vedené tímto směrem většinou neúspěšné.⁷ On sám z toho vinil neblahé rozštěpení české politiky na dvě nepřátelené frakce, což mu jakožto ikoně jedné z nich zmenšovalo už tak nevelký prostor české publicistiky na polovinu.⁸ Nelze se proto divit, že navzdory morálním maximám,

5) O jakou práci v tomto případě šlo, z uvedeného dopisu nevyčteme. Jindy byl Neruda o něco sdílnější, takže lze alespoň v názvu rekonstruovat, jakými činnostmi si tento přední český spisovatel a novinář přivydělával. Tak např. v nedatovaném dopise Šemberovi, pocházejícím patrně z května 1872, uvedl: „*Tyto dny jsem mu [nakladateli Dattlovi, pozn. D.M.] dal zas něco (překlad povídek pro děti – nepovídej o tom) a on musil vyplatit ihned hotově. Celých patnáct zlatých dal*“ (NERUDA 1954: 47). Na sklonku r. 1876 informoval přítele o podobně obskurní zakázce: „*As za týden Ti pošlu pro tatínka prapodivnou knížku – jarmarečně výdělkářský produkt*.“ (Šlo o *Kalendářik lidstva*, který vyšel bez udání autora u Eduarda Grégra jako 10. – 11. číslo *Epištol svobody*.) Oba citáty svědčí o tom, že tento způsob výdělku budil v Nerudovi rozpaky a svěřoval se s ním jen nejbližším přítelům. „*A u nás nikde pramen, leda v nejmizernější práci literární, a v tom žánru je zas masa konkurentů a takových, že člověku je už při myšlence zle*“, postesk si Šemberovi (NERUDA 1954: 141). Ostatně, Arbes se o redigování onoho krejčovského časopisu dozvěděl jen proto, že od něho Neruda akutně potřeboval vypomoci s překladem jistého odborného textu.

6) „*Mám ukrutné starosti. Dal jsem si šit 12 košil, 6 cejch na polštáře a 3 lajblíky, považ si! – a teď prý je mám také platit. Jsem žádostiv, jak to udělám, nejspíš že napíšu nějakou povídku pro děti. Napadá mne, že je ta mládež moc u nás zanedbána, že se nic pořádného pro ni nepíše a že dostanu za tu povídku jistě asi 30 zlatých*“ (NERUDA 1954: 142).

7) V r. 1876 bezvýsledně nabízel své fejetonistické pero Ervínu Špindlerovi, jenž v Roudnici nad Labem redigoval regionální periodikum *Podřipan*: „*Mohl by zas list váš potřebovat fejetonů z Prahy zasílaných, honorovaných? A v případě, že ano, mnoho-li asi měsíčně? (...) Mnoho-li lze dostat za fejetonů takový dopis?*“ (NERUDA 1965: 89.) Špindlerovu odpověď neznáme, nicméně z dalšího Nerudova dopisu vyplývá, že redakce *Podřipana* o jeho fejetonistické umění zájem neprojevila, argumentujíc zřejmě obtížnou finanční situací listu. Nerudu to nijak zvlášť nepřekvapilo. „*Co se mne týče, já sobě žádných zvláštních iluzí nečinil, ač – upřímně řečeno – také jsem zrovna nemyslí, že je právě tak, jak sděluješ. Svedlo mne k tomu mylnému náhledu, co kdysi řekl August, totiž že není lze dostat fejetonů pro list, „ač by je rád platil“.* Jak vidím, nemá s tím placením nic co dělat a porozuměl jsem mu nějak chybně.“ Zároveň Špindleru ujišťuje, že jeho finanční situace není nijak alarmující, že se jen „*ohlíží po výdělečku*“, aby měl v soudobé ekonomické krizi, dopadající i na obchodní bilanci *Národních listů*, krytá záda. Dodává přitom: „*že není při tom nalahavo, posoudíš z toho, že jsem právě odmít nabídnuté mi dramaturgství, ač tedy nese ročně až osm set*“ (NERUDA 1965: 90). Suma, jež mu z funkce dramaturga Prozatímního divadla kynula, byla vskutku nemalá; v žádném případě na ni nemohl dosáhnout svými 10–20zlatkovými přivýdělků. Přesto post dramaturga odmítl, dokládaje tak, že peníze sice potřebuje, ne však za každou cenu.

8) Začátkem r. 1876 píše Neruda Šemberovi: „*Věc je všeobecně asi ta, že mám materiální obavy do budoucnosti. (...) Je možno, že dosti brzy přikvačím na mne nutnost, abych se staral hezky dopodrobna o výživu svou, abych hledal i malé literární výdělečky, a ty malé že budou snad důležitý. To mně dělá vrtochy, neboť nevím, kde najít něco v těch našich rozvrzaných českých poměrech, před jichž nepřátelstvím arci šij svou neskloním. Ona celá literatura česká člověka neuživí, jakž teprv, když jsem a také zůstanu poukázán jen na jednu ze stran našich*“ (NERUDA 1954: 97).

proklamovaným ve svých statích, uvažoval i o psaní fejetonů pro německá periodika (ostatně zde svou novinářskou kariéru kdysi započal).⁹

Další zdroj Nerudova přivýdělku – vydávání knižních publikací – už měl k jádru jeho spisovatelského působení podstatně blíže; v tomto případě však nebyla finanční stránka věci jediným důvodem této aktivity a zřejmě ani ne tím nejdůležitějším. Neruda si byl jako spisovatel působící převážně v denním tisku dobře vědom pomíjivosti novinového psaní i jeho anonymity (pro řadu čtenářů *Národních listů* byl osobou bez identity, prostě „*ten s tím trojhranem*“, jak to dokládá svědectví Nerudova současníka – ŠPINDLER 1876). Jediná možnost, jak tomu čelit, bylo pravidelné vydávání nejlepších novinových příspěvků v reprezentativních knižních souborech. Tak vznikly zejména dvojsvazkové *Studie krátké a kratší*, svazek *Žertů hravých a dravých* i soubory cestopisných fejetonů.

Ekonomická stránka této Nerudovy sebe prezentace ovšem nebyla zcela zanedbatelná, zejména když si na konto budoucích honorářů navykl odebírat od svého nakladatele F. Dattla výtisky knih vlastních i cizích. Jeho dluh u Dattla tak hrozivě narůstal: v únoru 1876 dosáhl 1200 zl., což představovalo honorář za plných šedesát tiskových archů knižně dosud netištěných textů. Jediná reálná možnost, jak jej splatit, bylo dodávat Dattlovi rukopisy dalších knižních svazků („*zůstanu-li po celý rok v Praze, vyrovnám se všemi šedesáti archy, za ostatek pak nabídnu as dvacet dalších archů a budu u Dattla bez dluhů*“), pakliže o ně ovšem nakladatel bude mít vůbec zájem: „*Mám ještě jiné potřeby, a tuze bych si pomohl, kdybych měl takhle 3–400 zl. Nabídl jsem proto za tu sumu Dattlovi svazek novel. „Nemám peněz,“ řekl krátce, „zeptej se za půl roku.“ A přec vím, že na jisté věci ode mne spekuluje, že řekl kdesi v důvěrném kruhu, odkudž se mně doneslo, že jen až budu chtít do Ameriky, rád přijdu s nabídnutím. Tedy on by mně dal pak peníze, já bych napřed mu musil dát to ono, a mimo to by i nadějný spis o Americe byl již prodán, celá má práce prodána na několik let*“ (NERUDA 1954: 102).¹⁰ Vydávání knih, meta každého spisovatele, se tak začalo proměňovat v neúprosnou povinnost: „*Mám vydat ještě letos alespoň tři tlusté svazky různých prací, a nemám chutě ani na půl svazku,*“ oznamuje příteli Šemberovi koncem května 1876 (NERUDA 1954: 126).

Součástí Nerudova profesního života bylo tedy mimo jiné řešení trvalého problému, jakým způsobem vydělat sumu potřebnou k snesitelnému živobytí a zároveň se nezpronevěřit svým uměleckým i obecně lidským zásadám. „*Literatura dnešního dne neuzíví, právě tak ne, jak neživila před dvaceti lety. A žurnalistika? Vše je přeplněno přímo*“ (NERUDA 1965: 106), shrnul vyhlídky námezdních psavců, tohoto „literárního proletariátu“, Janu Lierovi, když mu rozmlouval jeho úmysl vzdát se úřednické dráhy a cele se věnovat literatuře.

Navzdory tomu všemu však pragmatické aspekty psaní genezi *Povídek malostranských* dlouho nijak zvlášť neovlivňovaly. Nejvýmluvnějším dokladem tohoto tvrzení je

9) Během příprav k druhé cestě na Balkán, z níž ovšem posléze sešlo, zřejmě zamýšlel psát cestovní fejetony, jež mu dopomohly k novinářské slávě, nejen pro česká, ale též německá periodika. „*Myslíš, že bych dovedl německé feuilletónky? Nebo bys je snad musel přepracovávat?*“ sondařoval u Šembery (NERUDA 1954: 134).

10) Tento dluh záhy vzrostl o dalších 300 zlatých za pořízení opisu prvního svazku *Studii krátkých a kratších*; Dattel sice Nerudovi původně slíbil, že opisovače zaplatí sám, ale nakonec mu tento provozní výdaj přičítal k tíži. V úhrnu mu tedy měl Neruda dodat 96 tiskových archů svých dosud knižně nevydaných textů (NERUDA 1954: 109).

bezesporu povídka *U tří lilií*, napsaná navzdory tomu, že autor dlouho nevěděl, zda si ji vůbec troufne otisknout (a pakliže ano, zda ji nepotká osud povídek *Měla gusto!* a *Za půl hodiny*, jež sice vyšly časopisecky, ale do knižního vydání *Arabesek* je Neruda raději nezařadil). Potřeba vyrovnat se s obsedantním tématem mu však velela psát – třeba jen pro sebe sama: „*Nedalo mně to pokoje, musil jsem ji zpracovat znovu, zdálo se mně, že musím,*“ svěřil se Šemberovi (NERUDA 1954: 119).

Povídka *U tří lilií* byla ovšem extrémním případem psaní jako čiré vnitřní nutnosti, jenž se u Nerudy příliš často nevyskytoval, neboť byl typem autora, který při svém psaní skoro vždycky myslí také na čtenáře (často dokonce více než na sebe). Svě tvůrčí potřeby se snažil skloubit s novinářskou profesí, která ho živila a jež absorbovala většinu jeho sil a času. Nároky beletrie a žurnalistiky se snažil harmonizovat zejména v první polovině sedmdesátých let, kdy přestal psát poezii a kdy hvězda jeho publicistické dovednosti začala prudce stoupat vzhůru (nejvýraznějšími produkty tohoto úsilí je cestopisný cyklus *Různí lidé* a novátorská „studie dle znalců“ *Trhaní*).

Platí to i pro krátké malostranské povídky (tj. nikoli pro *Týden v tichém domě*, který je starší a vznikl v odlišné tvůrčí situaci), jež mohl docela dobře otiskovat v podčárníku *Národních listů* v rámci své pravidelné fejetonistické povinnosti. Svými náměty jakoby převzatými z černé kroniky či denních zpráv nijak zvlášť nevyčnívaly ze svého novinového okolí; mohly také vzbuzovat dojem, že jde o kulturněhistorické studie na způsob těch, jež Neruda psával o názvech pražských ulic či poetice vývěsních štítů. Zároveň však poskytovaly mnohem více prostoru pro hlubší uměleckou výpověď než sebeambicióznější publicistika (které si ovšem Neruda vysoce cenil a významnou měrou přispěl k legitimizaci fejetonu jakožto plnohodnotné součásti krásné literatury). „*Mazal bych malostranské povídačky den co den, každý den alespoň jednu,*“ vyznal se příteli Šemberovi (NERUDA 1954: 120). *Povídky malostranské* tedy evidentně vznikaly ve šťastném tvůrčím rozpoložení; ne jako psaní z povinnosti, nýbrž pro radost z rozpomínání na dobu, kdy Praha byla ještě starodávným maloměstem a on se bezstarostně proháněl v jejích křivolakých uličkách s bídým dlážděním.

Stimulativnost malostranské tematiky ovšem postupně začala slábnout. Navíc se dosud homogenní cyklus povídkami *U tří lilií* a *Svatováclavská mše* výrazně odklonil směrem k beletrii tradičního typu, jež se už do podčárníku novin hodila podstatně méně (MOCNÁ 2005); dosavadní harmonické spojení bytostného tvůrčího zaujetí s plněním povinností vůči zaměstnavateli se tím narušilo. Možná i proto byly Nerudovy návraty k malostranské tematice čím dál tím řidší. Další povídka *Psáno o letošních dušičkách* se objevila až čtyři měsíce po otištění *Svatováclavské mše*; a teprve po dalších třech měsících spatřila světlo světa „pitomá“ povídka *Jak to přišlo*, napsaná údajně pouze pro peníze.

Na pragmatický důvod napsání by mohlo ukazovat to, že vyšla v *Lumíru* a ne v *Národních listech*, kam by se svým politickým tématem i satirickým laděním hodila lépe. V *Národních listech* však Neruda nebyl honorován za jednotlivé příspěvky, nýbrž fixním platem, musel se tudíž obrátit tam, kde by za povídku dostal honorář – a *Lumír* byl vcelku jasnou volbou. Byl to prestižní časopis se solidní honorářovou politikou, jehož redakce mu byla příznivě nakloněna; nadto tam před půl rokem byla nadšeně přijata

Svatováclavská mše, a povídka *Jak to přišlo* mohla být vnímána jako její volné pokračování, neboť i ona se vrací do ztraceného ráje dětství.¹¹

Psaním pro peníze by se dal vysvětlit značný rozsah této povídky (je vůbec nejdelší ze všech malostranských povídek, pomineme-li *Figurky*, otiskované na pokračování, a starší *Týden v tichém domě*, mající charakter románové skici). Přímou to svádí k dedukci, že Neruda povídku z honorářových důvodů poněkud natáhl (vzpomeňme, jak v dopise uvádí počet veršů napsané pašijové legendy, jako by jej v duchu přepočítával na peníze, které za ni dostane). Je ovšem pravda, že literární časopisy obecně žádaly delší prozaické příspěvky než noviny, omezené nevelkým prostorem podčárníku, kam jedině mohly beletrii umístit. Faktem však zůstává, že povídka *Jak to přišlo* je zhruba o třetinu delší než *Svatováclavská mše*, přestože i ona byla otištěna v *Lumíru*.

Nápadná je rovněž značná slohová heterogenost povídky *Jak to přišlo*. Ta je sice obecným rysem Nerudovy prózy (a *Povídek malostranských* zejména), nicméně zde dosahuje dosud neobvyklého stupně: povídka se skládá ze tří, formálně od sebe oddělených a žánrově zcela odlišných částí. Úvodní část jako jediná koresponduje s označením této prózy jako humoresky: s heroikomickou nadsázkou a úsměvným nadhledem líčí naivní nadšení malých revolucionářů. Střední část má půdorys psychologické prózy; detailně a odstíněně analyzuje narůstání strachu v protagonistovu nitru, v němž se nakonec rozpustí všechna jeho revoluční euforie. Závěrečná část je dokumentárním popisem dění na Selském trhu, podobným Nerudovým črtám z pražské každodennosti. Jako by šlo o tři různé povídky na jedno téma. Byl to tvůrčí záměr experimentujícího prozaika, anebo jen důsledek relativně neomezeného publikačního prostoru a autorovy snahy prózu co nejvíce natáhnout (vzpomeňme jeho přepočítávání veršů *Legedy pašijové*)?

Ať bylo příčinou cokoliv, nekorigovaná slohová disparátnost se stala zdrojem pozoruhodných významových efektů. Kdyby bylo téma pojednáno jen v kódu humoresky, tak jak to Neruda předvedl v první části, asi by skutečně vznikla jen „pitomá“ povídka. Kdyby naopak převládla psychologie a lyrická náladovost, tak jako ve střední části, třaskavé téma by se utopilo v nostalgii hledání ztraceného času. A závěrečná momentka ze Selského trhu by sama o sobě byla jen obrázkem z pražské každodennosti. Připoutány k sobě se však jednotlivé části zrcadlí v sobě navzájem: komická hra na revoluci probudí v nitru jejích aktérů skutečnou úzkost z možných následků a traumatické vědomí vlastní slabosti, hokynářův idealizovaný portrét je konfrontován s jeho reálnou ubohostí, vznešenost revoluce s malostí jeho cílů: paklíku s tabákem, lahvičkou samozitné a odpoledním zdřímnutím ve stínu vozíku. A všechno toto podivuhodné významové dění možná vzniklo jen ze snahy napsat dostatečně dlouhou povídku – pero, jež ji psalo, nebylo ovšem ledajaké!

Tato interpretace ekonomické motivace vzniku povídky *Jak to přišlo* možná zachází až příliš daleko. Faktem však zůstává – budeme-li samozřejmě věřit autorovu tvrzení citovanému v úvodu tohoto příspěvku – že bez Nerudovy akutní nouze by patrně ne-

11) Kolik přesně činil Nerudův honorář, nevíme, jeho výši však lze zhruba odhadnout. Ze spisovatelovy korespondence víme, že *Lumír* platil autorům cca 4 zl. za tiskovou stranu (NERUDA 1954: 163). Jelikož povídka *Jak to přišlo* zabrala něco přes 5 tiskových stran, obdržel za ni od Sládka kolem 20 zlatých.

vznikla. Malostranské téma, předtím tak hýčkané, v něm už zřejmě nevyvolávalo potřebu psát povídky z vnitřního popudu – snad se mu zdálo, že je vyčerpáno do dna. Jeho bytostné zaujetí nyní patřilo péči o knižní prezentaci nejlepších kousků z bohaté fejetonistické produkce, a co je ještě důležitější – začal se v něm zase hlásit ke slovu básník, probuzený možná právě intenzivním osobním nasazením nad skandálně erotickou povídkou *U tří lilí* a vzpomínkovou *Svatováclavskou mší*. S „psáním pro peníze“ to však bylo jinak: v situaci, kdy bylo třeba neprodleně napsat delší povídku do prestižního literárního časopisu, skýtalo zažité a dobře opracované téma jistotu slušného výsledku. A budoucí *Povídky malostranské* tím nepřišly o svou důležitou součást.

Povídka *Jak to přišlo* totiž není jen odlehčujícím komickým intermezem. Ve spojení s předcházející *Svatováclavskou mší* zvyznamňuje téma dětských her, které obhacuje budovaný fikční svět o důležitý rozměr (o tom, že si byl Neruda souvztažnosti těchto próz vědom, svědčí fakt, že v tomto jediném případě nerespektoval při utváření knižního celku chronologii časopiseckého otištění a předsunul prózu *Jak to přišlo* před povídkou *Psáno o letošních dušičkách*). Obě tyto rozměrné dětské prózy tvoří společně s povídkou *U tří lilí* autobiografický triptych – jakési druhé, „lyrické“ jádro *Povídek malostranských*, předznamenávající autorovu pozdější básnickou tvorbu.

Není vyloučeno, že finanční motivace stála i za vznikem poslední malostranské prózy – *Figurek*. Psal ji totiž opět z vnějšího popudu – na objednávku pro Sládkův *Lumír*. Při známé Nerudově vytiženosti je s podivem, že tuto zakázku přijal, tím spíš, že Sládek po něm tentokrát nechtěl nějakou drobnost, nýbrž „*dlouhou novelu*“ (NERUDA 1954: 180). Přímou se nabízí hypotéza, že vedle loajality vůči listu, jehož byl spoluzakladatelem, tu opět hrály roli peníze. Od března, kdy psal povídku *Jak to přišlo*, do začátku května, kdy dostal Sládkovu nabídku, neuběhlo tolik času, aby se jeho truchlivá finanční situace mohla nějak radikálně zlepšit – ostatně z korespondence vyčteme, že honorář za *Figurky* utratil ještě dřív, než skončilo jejich otiskování (NERUDA 1954: 191).¹²

Neruda přitom podle vlastního tvrzení zpočátku vůbec nevěděl „*co psát, o čem, o kom, a jak. Jsem žádostiv, o čem ta novela vlastně bude jednat*“ (NERUDA 1954: 180). Nějakou vhodnou novelistickou látku ostatně bezvýsledně hledal již před rokem. Ke slovu se tak zřejmě – možná jen jako východisko z nouze – opět dostalo osvědčené téma Malé Strany, jež nebylo čtenářům *Lumíra* (z nichž mnozí byli i čtenáři *Národních listů*) neznámé a s nímž tu nedávno slavil velký úspěch (*Svatováclavská mše* se sta-

12) *Figurky* jsou druhou nejrozsáhlejší Nerudovou prózou hned po *Týdnu v tichém domě*; v *Lumíru* byly otištěny v pěti pokračováních a zabraly celkem 27 tiskových stran; při předpokládaných 4 zlatých za tiskovou stranu se tedy honorář za *Figurky* mohl vyšplhat až na 100 zlatých. To byla suma, kterou Neruda o rok později obdržel od Dattla za knižní vydání *Písní kosmických*, uceleného literárního díla o 38 básních (NERUDA 1954: 217). Z tohoto srovnání tedy publikování v *Lumíru* vychází jako jednoznačně výhodnější; vydávání knih mělo zásadní důležitost pro autorovu sebezprezentaci, z výdělečného hlediska však bylo příliš pracné. Platilo to pochopitelně především pro poezii a dvojnásob pak pro básníky cizelérského typu, k nimž patřil i Neruda. Když začal v 80. letech nakladatel Edvard Valečka za Nerudova odborného přispění vydávat edici *Poetické besedy*, platil autorům 1 zlatý za stránku dosud netištěných básní (náklad byl 2 000 kusů, autor dostal ke svému honoráři 20 exemplářů zdarma); Neruda přitom osloveným autorům zdůrazňoval, že tyto podmínky „jsouť vsutku na české – a byly by i na nynější německé – poměry velmi slušny“ (NERUDA 1965: 248). Sám dostal za sbírku *Balad a romancí*, jež zrála několik let, 80 zlatých, tedy pravděpodobně méně než před pár lety za *Figurky*, které napsal za několik týdnů, ne-li dokonce dnů („*Dopisují pro Lumír tu novelu*“, svěfoval se Šemberovi v létě 1877. „*Denně kapitulu – jak aspoň já to jmenuju.*“) (NERUDA 1954: 189).

la vůbec nejvřeleji přijatou malostranskou povídkou). A právě tato skutečnost se mu zřejmě stala odrazovým můstkem: spiklenecky na čtenáře pomrkávaje nastavil ve fiktivních zápiscích juristy Krumlovského svým dosavadním povídkám a jejich tvárným postupům ironické zrcadlo. Malostranské téma tak bylo obohaceno o další zorný úhel, tentokrát opravdu složitě lomený.

Připusťme však, že by *Figurky* vznikly i bez Sládkovy objednávky a Nerudovy finanční tísně. Vnitřní nasazení, s nímž na nich pracoval, totiž vůbec nepřipomíná psaní pro peníze. Z dochovaných pramenů vysvítá, že si byl vědom neobvyklosti vznikající prózy, obával se čtenářské reakce na ni, ale zároveň si své experimentátorství, na půdě *Národních listů* jen těžko myslitelné, naplno užíval (QUIS 1984: 135; NERUDA 1954: 189). Možná ale, že vnější popud byl přece jen pro vznik *Figurek* důležitý. Právě v té době se totiž Neruda náhle a bez přípravy vrátil k poezii: souběžně s *Figurkami* v *Lumíru* vycházely první básně budoucích *Písní kosmických*. Zdá se to až neuvěřitelné. Cožpak vůbec lze naráz hýřit patosem i ironií, monumentalitu prokládat banalitou a být přitom v obou případech autentický? Zřejmě nikdy předtím ani nikdy potom se obě protikladné stránky Nerudova uměleckého naturelu nedotýkaly tak těsně: jako by v něm souběžně tvořili dva zcela odlišní modeloví autoři, a to bez patrnější známky vzájemných kolizí. Jenže – zvládal by tuto vpravdě schizofrenní tenzi, nebyť onoho závazku, že napíše „*dlouhou novelu*“, závazku, který pro něho vracel do hry víceméně odžitě malostranské téma?

Také bez *Figurek* by byly *Povídky malostranské* podstatně odlišným celkem, než jak je známe: patrně by v nich chyběl i *Týden v tichém domě*, jež Neruda k malostranskému cyklu přiřčenil až po napsání *Figurek*, zjevně kvůli kompozičnímu vyvážení celku. Tyto *Povídky malostranské* by byly nejen podstatně kratší, nýbrž také mnohem jednodušší. Scvrkly by se vlastně na cyklus portrétů malostranských podivínů, poněkud disparátně zakončený dvojicí autobiografických zpovědních próz (možná by tam zůstaly i *Večerní šplechty*, jež by ovšem bez vazby na obdobně scénicky panoptikální *Týden v tichém domě* byly ještě nečitelnější).

V romantické koncepci umění, jež významně poznamenala myšlení nejen 19., ale i 20. století, je psaní pro peníze jevem jednoznačně zavrženímhodným. Naše postmoderní současnost nás však nabádá ke zdrženlivosti. Proces umělecké tvorby je složitý, vlivů, jež na ni působí, je mnoho, v různých konstelacích působí různě a často vygenerují nečekané efekty. Nerudovští vykladači přece již několik desetiletí poukazují na to, že fejetony nebyly jen brzdou spisovatelova tvůrčího rozletu, jak si myslel Šalda. Žurnalistika sice Nerudovi leccos vzala, také mu ale mnohé dala. Podobné je to, zdá se, i s jeho psáním pro peníze. Možná i díky němu vznikly leckteré mistrovské kousky Nerudovy tvorby, tvořící součást našeho literárního kánonu.

Neruda si onoho březnového dne r. 1877, sužován nemocí a nouzí, patrně skutečně myslel, že napsal pro peníze úplně „*pitomou*“ povídku. Rozladění z věčného nedostatku financí a z nezáviděníhodného postavení námezdního psavce mu zabránilo postřehnout, že tentokrát nepsal jen pro den, ale také pro věčnost.

PRAMENY

NERUDA, Jan

1910 *Literatura I*; ed. Ladislav Quis (Praha: F. Topič)

1954 *Dopisy 2*; ed. Josef Moravec (Praha: SNKLHU)

1963 *Dopisy 1*; ed. Miloslav Novotný (Praha: SNKLHU)

1965 *Dopisy 3*; ed. Miloslav Novotný (Praha: SNKLHU)

LITERATURA

ARBES, Jakub

1952 *O Janu Nerudovi* (Praha: Melantrich)

HAMAN, Aleš

1968 *Neruda prozaik* (Praha: Odeon)

MOCNÁ, Dagmar

2005 „Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)“; in: M. Jareš, P. Janáček, P. Šámal (edd.), *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*, s. 80–101 (Praha: ÚČL AV ČR)

QUIS, Ladislav

1984 *Vzpomínky ze staré Prahy*; edd. K. Neradová, A. Haman (Praha: Vyšehrad)

ŠPINDLER, Ervín

1876 „Literární rozhledy“, *Podřipan VII*, č. 9, s. 3

TUREČEK, Dalibor

2007 *Fejeton Jana Nerudy* (Praha: ARSCI)